

Heller Ágnes

A személyzetis küldetése és egyéb Jehosua-történetek*

Egy jelentős író bemutatása mindig nagy öröm. A. B. Jehosua pedig jelentős író – mi több, korunk egyik legjelentősebb prózaírója. Bemutatására *A személyzetis küldetése* című legújabb könyve megjelenése szolgál. Kapóra jött nekem, mert évek óta fontolgatom, hogy valamikor írok Jehosua művészetéről, s csak az tartott ettől vissza, hogy kritikus eszközeimet nem tartottam erre a feladatra alkalmasnak.

Jehosua művészetének „bemutatását” említettem, holott a „bemutatás” szó furcsán hangzik, ha az egész világon ilyen jól ismert és elismert, majdnem minden élő nyelvre lefordított szerzőről van szó. Magyarul eddig három regénye, a *Szerelmesek*, az *Apáról fiúra* (azaz héberül és angolul a *Mani úr*) és *A kései válás* jelent meg. Mivel ezeket, a többi műveihez hasonlóan, mind angolul olvastam, nem tudok véleményt alkotni magyar fordításukról. Viszont beszélgetéseim során az a kép alakult ki bennem, hogy könyveit nem nagyon ismeri a hazánkban mérvadónak számító értelmiségi közvélemény. Ezért merészkedtem mégis „bemutatásról” beszélni.

A. B. Jehosua izraeli író. S ez az ő esetében jóval többet jelent, mint Izrael államban szület-

ni és ott élni. Még ha nem is tudnánk, hogy régi jeruzsálemi szefárd családból származik, akkor is megéreznénk, hogy a földhöz és a városokhoz nemcsak nemzeti vagy akár bibliai, hanem nagyon is személyes reminiszcenciák fűzik. Fogalmam nincs róla, hogy az *Apáról fiúra* története mennyiben családtörténet és mennyiben tiszta fikció, de ez nem is érdekes. Ami izgalmas, az a „visszapergetés” írói stratégiája, ahogy a jelenből (1982) a múlt felé (1848) haladunk. Mani úr, azaz a mindenkori karizmatikus, titokzatos Mani urak, apáról fiúra, harmad- és negyedíziglen, szimbolikus alakok. Pontosabban szólva több személyben, illetve generációban megtestesülő, újjászülető egyetlen szimbolikus alak. Az egyik Mani bűnt követ el a fia iránti szeretetből, akit vagy meggyilkolnak, vagy öngyilkos lesz, a másik – talán ugyancsak a fia iránti szeretetből, de lehet, hogy reménytelenségből – valószínűleg öngyilkos lesz, megint egy másik fiát megmentve hagyja magát meggyilkolni. Itt mindenki, kivéve a könyvben az első, de időben utolsó Mani urat, aki az öngyilkosságot csak megkísérli, erőszakos halált hal, de előbb gondoskodik arról, hogy egy fiút maga

* Ez a szöveg az íróat fogadó laudáció. Élőben a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el augusztus 27-én du. 5 órakor – amelyet A. B. Jehosua és Heller Ágnes beszélgetése követett a közönség bevonásával.

után állítson. Az egyes feláldozza magát, hogy utódok szülessenek. S bár a történet, mint már ez a rövid összefoglalás is sejteti, szimbolikus, nem érezzük annak, amikor olvassuk. A szereplők érzelmi jelenléte, az elbeszélés sodra egyszerűen magával ragad.

Ami a mai Izraellet, szerzőnk mintha minden bokrot, utat ismerne, ahogy a történetüket is. Ismeri az ég színét, a növényeket, a gazokkal egyetemben, a forró napok szagát és a hideg napok sötéttségét. De mindenekelőtt és főképpen az emberi kapcsolatok kuszaságát, a szeretés és féltés fájdalmait, a családi élet drámáit és az idegenség áthatolhatatlanságát.

S bár a mában játszódó történeteknél a helyszín és a történelmi pillanat fontos szerepet játszik, Jehosua alig-alig érint politikai eseményeket. Mintha ebben az agyonpolitizált országban számára a politika nemigen létezne. A vallás is csak marginálisan kap szerepet. Illetve mind a politika, mind a vallás csak annyiban, amennyiben egy regényalak életében fordulatot jelentenek vagy pszichológiájában szerepet játszanak – ahogy például egy vallásos szefárd középkorú férfi esetében, aki rettenetes büntudattól szenvedve fedezi fel homoszexuális hajlamait. Vagy egy fiatal lány esetében, akinek apja elesett a háborúban, s aki azóta is apapótlékot keres magának. Vagy annak a tébláboló karizmatikus semmirekellőnek az esetében, aki megszökik a Szináj-félszigeten folyó csatából szélsőséges ortodox térítő segítségével.

S így történik ez *A személyzetis küldetése* című regényben is. Egy fiatalasszony meghal egy terrorista merényletben. Tudjuk, hol vagyunk és mikor. Azonban a merényletről többé szó sem esik. A kérdés, azaz a sztori akörül forog, hogy vajon ki a halott és hogy mi történjék vele? Ebben a könyvben is, ahogy az *Apáról fiúra* címűben is, mind a személyek, mind pedig az események szimbolikusak. S ezt itt is csak utólag tudatosítjuk, minthogy nem érezzük. Ugyanis miközben olvasunk, csak naivan és izgalommal követjük a történetet. Mint egy kalandregényt, minthogy az is.

Bár Jehosua minden nem történelmi regénye Izraelben játszódik és egy konkrét világ szellemét idézi, az ő világa a mi világunk. Ez elsősorban a *Szerelmesek*, *A kései válás*, az *Ötödik évszázad* (héberül: *Molbó* – a MésJ ezt jövőre tervezi megjelentetni) és *A felzabadtó menyasszony* (*Hakala ha mesubreret*) című regényekre, továbbá a novellák többségére vonatkozik. Akik ezekben

a regényekben és novellákban élnek, azok mi vagyunk. Rólunk, modern emberekről, a mi barátainkról, kortársainkról szól a mese.

Nincs ezekben a regényekben és novellákban egyetlen „rossz” ember sem, de annál több a tisztázatlan és tisztázhatatlan emberi viszony. A ki nem mondott igazság vagy hazugság, a bizalmatlanság, a szeretetvágy s annak a megcsalattatása, a munkába való temetkezés, a szellemi és testi impotencia, a hiábavalóság érzése, az idegenség és a magányosság. Néha az az ember érzése, mintha a konfliktusok kibeszélése vagy ki nem beszélése egyaránt növelné a reménytelen, csüggesztő idegenséget. Máskor megdöbben a felfedezés, hogy ha nem is mindnyájunkban, de sokunkban élnek gyilkos hajlamok – bár többnyire tárgyaltanná válnak. Azt is mondhatnám, hogy Jehosua kegyetlen író. Nem kíméli hőseit és nem nyugtatja meg olvasóit. Már-már könyörögnék neki, hogy legyen már egy kissé szentimentális, vágyunk arra a bizonyos *happy endre*. Nem teszi meg nekünk ezt a szívességet. Igaz, hogy azt a szívességet sem teszi meg, hogy felhajtson számunkra valakit vagy valamit, mint minden baj okozóját. Jehosuánál nincsenek bűnbakok, csak önző vagy kevésbé önző, mániákus vagy köznap, szenvedő vagy érzéketlen, szerető vagy szeretni képtelen és mindezek mellett sok szempontból jóra való emberek. Akik fájdalmat okoznak egymásnak és önmaguknak és akik kiszolgáltatják magukat azoknak, akiket szeretnek.

Jehosua regényeiben és novelláiban sok a magányos ember. Többnyire magányos középkorú férfi, aki történetesen lehet házasság is, apa is, barát is, akit irritál mások jelenléte, holott vágyik is arra. Vannak magányos lányok is, de jóval kevesebben, mint a férfiak. A magányosság nem egyedüllét. Az a bizonyos palesztin menyasszony, aki egész nap zajos falujában s népes családjában él, ugyanolyan magányos, mint a feleségét sirató özvegyember vagy a feleségétől éppen elvált személyzetis.

Ennek ellenére a legtöbb regény és novella alapszíne nem tragikus. Jehosua ábrázolásmódja többnyire groteszk. Nincs regénye, s alig van novellája groteszk jelenetek nélkül. Egy vipera vagy egy egér kergetése könnyen beleilleszkedik egy tragikusnak tűnő vagy kegyetlen történetbe, ahogy a Szináj-félszigeti katonai rendtelenségben lejátszódó igencsak személyes manőverek már-már Szejk, a derék katona szellemét idézik. A házastársi veszekedések és hallgatá-

sok is lehetnek groteszkek. Jehosua gyakran jár kötélházi, de nem esik le sem a pusztán borzalmas, sem a pusztán nevetséges ábrázolás oldalán.

„Lelkeknek egyesülni / nincsen menyasszonyág” – írta Babits, s ez így van Jehosuánál is, akinél hébe-hóba, bár nem gyakran, a testeknek ez mégis sikerül. Az idegenség-élménynek nála több dimenziója van.

A legszemélyesebb dimenzió ebben a tudatosság. Amit régebben természetesnek vettek vagy gyorsan elintézték, azon most elkezdünk gondolkodni, azt problémává tesszük. Mint például azt, hogy miért ment szét kedvenc fiunk házassága. Kutakodunk ahelyett, hogy valamit tudomásul vennénk, attól szenvedünk, hogy tudni akarjuk azt, ami nem tudható. Azért is maradunk magányosak, mert túl sokat várunk el egy kapcsolattól, mert mindent meg akarunk érteni, mert nem fogadjuk el, hogy léteznek titkok.

Az idegenség második dimenziója a feladattól való idegenség, az a tudat, hogy nem találtuk meg vagy elvesztettük a világban való küldetésünket. Kiderül, hogy nem vagyunk hivatottak arra, amire hivatottnak hittük magunkat. Gondolat nélküli gondolkodók, hitüket veszítették, akik más hitre nem találtak, elhallgatott poéták, csődöt mondott barátok. Ebből a második dimenzióból tekintve *A személyzetis küldetése*, ha szabad így kifejezni magamat, Jehosua talán legoptimistább írása. Hiszen a személyzetist küldik, elhivatott, mint Jónás, a próféta, hasonlóan Jónáshoz nem örül a küldetésnek, inkább ódzkodik tőle. Végül magára veszi a küldetést – azonosul vele, s így, mint küldött, megtalálja önmagát.

Az idegenség harmadik dimenziója a kultúrák, a civilizációk idegensége. Jehosua ebben sem enged a szentimentalizmusnak. Az izraeli arabok és zsidók között minden személyes közeledés kudarccal végződik. Akkor is, ha mindkét fél jóakarátú, akkor is, ha nincsenek erős előítéletek, bár többnyire vannak, akkor is, ha egy arab fiú és egy zsidó kislány lefeksznek egymással. A különbség áthidalhatatlannak tetszik. Persze ebben a mértékben csak a jelenben áthidalhatatlan. De nem ez az egyetlen kulturális idegenség. A regényekben gyakori a szefárd és askenázi zsidók házassági és baráti találkozója. A hagyomány, a szokások különbsége itt is lehet olyan erős, hogy már-már áthidalhatatlannak érződik. Ilyen értetlenséggel küszködnek

az egymással történő személyes kapcsolatban a vallásos és a szekuláris zsidók, ahogy a bevándorlók és a bennszülöttek is. Jehosuánál semmi sem didaktikus, de mint minden emberi sors, végül minden visszakanyarodik ahhoz a tapasztalathoz, hogy „lelkeknek egyesülni / nincsen menyasszonyág”.

Talán van egy kivétel, s ez éppen Jehosua – az én ízlésem szerint – legtökéletesebb regénye, az *Utazás a millennium felé* című történelmi regénye, amelyből nemrég opera is készült. Ebben az első ezredforduló idején játszódó történetben a szefárd és az askenázi kultúra találkozása végül tragédiához vezet. Hozzátennem, hogy mindennek ellenére a groteszk ábrázolás még itt is a könyv alaptónusához tartozik.

Jehosua remek elbeszélő. Azok közé a modern prózaírók közé tartozik, mint a késői Thomas Mann, akik úgy tudnak olvasmányosak maradni, hogy nem térnek vissza a 19. századi regény típusához. Ő sem szövegeket ír, hanem elbeszél, olyan emberek életéről, akikkel azonosulhatunk, vagy akiknek sorsában, mint tükörben saját lehetséges, ha nem is valóságos sorsunkra ismerhetünk. Teszi ezt anélkül, hogy magára ölténé a mindent tudó narrátor köpönyegét.

Bár regényei és elbeszélései különböző elbeszélői stratégiával íródnak, egyik legtipikusabb ezek közül a monológ. Így például az *Apáról fiúra* minden főszereplőjének monológjaiból alakul ki a történet. Mintha naplókat olvasnánk. Mindenki a saját szemszögéből mondja el a történeteket, de a mese szövődik tovább. Vagy dialógusokban beszél el, amelyekben a dialógus egyik résztvevőjének szövegét „kihagyja”, azaz a másik fél érveit, gondolatait csak az első fél az író által közölt válaszaiból ismerhetjük meg, illetve ezekből következtethetünk rájuk, találgathatjuk, hogy vajon mit is mondhattak. Szándékosan hagy réseket az elbeszélés folyamatában, s néha szándékosan kétértelmű. Egy novellájában például az apával közlik, hogy katona fia elesett, s elhívják azonosítani a holttestet. Miután a holtat felfedik, az apa azt mondja, hogy tévedés történt, a halott nem az ő fia. Nem tudjuk pontosan, hogy ez így történt-e valóban a fikcióban (!), vagy pedig az apa fantáziálta a boldog végkifejletet. (Kinek boldog? – annak a

másik fiúnak, ha van ilyen másik fiú, is van apja!)

Jehosua szekuláris író, a vallásnak nincs helye a világról való gondolkozásában, kivéve, ha olyanokat ábrázol, akiknek van. Ugyanakkor egész írói gondolkodását meghatározóan befolyásolták a bibliai narratívák. Ebben nincs semmi ellentmondás. Jehosua legrokonszenvesebb fiatal hősei és hősnői igen jól szerepelnek a bibliaórákon és rosszul állnak matematikából. Ahogy a személyzetis kislánya is. Az író gyakori tanár hősei (ő maga is tanár) bibliát, Talmudot, nyelveket és történelmet tanítanak. Ez a világ nincs varázstalanítva.

A bibliai elbeszélésekben valaki mindig útra kel. Azaz: útra hívásnak engedelmessé válik. Valami felé tart vagy valami elől menekül, mint az ősapák és ősananyák, vagy mint Mózes. Útra kelnek, és visszajönnek. Nos, Jehosua minden általam ismert regényében alapvető az út, az útra kelés, az utazás mozzanata. Az útra kelés mindig keresés. A másik keresése vagy saját magunk keresése, ami Jehosuánál – a Bibliához hasonlóan – egyre megy. Ádám felesége szeretőjét keresi minden éjszaka az országúton, a Mani urak állandóan úton vannak, az apa (*Kései válás*) hosszú útról érkezik haza az el nem temetett múltba, hogy megölesse magát, az *Utazás a millennium felé* és *A személyzetis küldetése* pedig egészükben egy-egy utazás köré rendeződnek. A személyzetis útja azonban már eleve sem üzleti út, hanem zarándokút, vezeklés. Vezeklés a közömbösségért, a „szeresd felebarátodat” parancsának megszegéséért, a szépség iránti érzéketlenségért. A küldetés célja egy halott eltemetése, mint olyan sokszor a Bibliában. A történet is hasonlóképpen pereg. Azt nem mondom el, hogy pontosan mi körül és hogyan. Mert egy kalandregény esetében nem szabad elárulni a végét, de még a közepét sem. Csak azt árulhatom el, hogy az irónia ebben a könyvben elfoglalja a groteszk helyét.

Jehosua minden új könyvét várják lelkes hívei. Gondolom, hogy magyar hívei is csatlakozni fognak e hosszú sorhoz. S remélem, hogy nálam rutinosabb és kifinomultabb kritikusok értelmezik majd keserű és megrendítő, de mégis prózai életünket együttérzéssel megelevenítő írásait, amelyekről itt csak említést tehettem.